

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-43>

УДК [339.542:338.432](4-672ЄС:477)

ЕФЕКТ СТВОРЕННЯ ТОРГІВЛІ ДЛЯ АГРАРНИХ РИНКІВ ВНАСЛІДОК УГОДИ ПРО ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС

TRADE CREATION EFFECT FOR AGRICULTURAL MARKETS AS A RESULT OF THE EU-UKRAINE FREE TRADE AREA AGREEMENT

Горін Наталія Вікторівнакандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0036-6120>**Горін Остап Романович**магістр,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3747-1757>**Horin Nataliya, Horin Ostap**
Ivan Franko National University of Lviv

У статті досліджено наслідки лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією України з ЄС внаслідок укладення Угоди про зону вільної торгівлі. Проведено оцінку динаміки торгівлі сільськогосподарською продукцією України з ЄС, яка вказує на стале зростання торговельно-економічних відносин внаслідок міжнародної економічної інтеграції. Здійснено порівняльний аналіз та дано оцінку умов доступу українських виробників аграрної продукції до спільного ринку ЄС і, навпаки, європейських виробників до ринку України. Визначено основні умови доступу до ринків, серед яких не лише скасування тарифних обмежень, а й прийняття технічних регламентів, правил та вимог ЄС українською стороною. Визначено ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС для аграрних ринків. Доведено, що функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС викликало ефект створення торгівлі як одного з ефектів міжнародної економічної інтеграції.

Ключові слова: ефект створення торгівлі, зона вільної торгівлі, аграрний сектор, сільськогосподарська продукція, Україна, ЄС.

The paper attempts to investigate the impact of trade liberalization on agricultural markets in framework of the Deep and Comprehensive Free Trade Area between the EU and Ukraine as a part of the Association Agreement. Accuracy estimation of the dynamics of the EU-Ukraine trade in agricultural products was carried out by comparing the trade flows in pre- and post-integration period, and the results indicate an extraordinary constant growth of trade and economic relations due to international economic integration. In general, the period since the DCFTA entry into force can be considered as a short period, so the study focuses on the short-term consequences of Ukraine's trade liberalization with the EU, based not only on theoretical research but also on real situations in agricultural markets. It is emphasized that the development of trade in agricultural products between Ukraine and the EU in the long- or even medium-term future is influenced not only by economic integration but also by other factors, in particular in 2020–2022 the market situation was affected by restrictions related to the COVID-19 pandemic, and since February 2022, shocks and changes in agricultural markets are caused by the military invasion of Russia into Ukraine. The author analyzed comparative advantages and estimated the conditions of access of Ukrainian agricultural producers to the EU Common Market and, conversely, European producers to the Ukrainian market. The main conditions of access to markets are determined, including not only the tariff elimination, but also the adoption of European technical regulations, rules and requirements by Ukraine, compliance with technical, sanitary and phytosanitary requirements of the EU, obtaining the relevant certificates by Ukrainian exporters, which allowed to get access to the EU agricultural market. The positive and negative effects of the EU-Ukraine Free Trade Area for agricultural markets are identified. It is proved that the functioning of the free trade area between the EU and Ukraine has caused the effect of trade creation as one of the effects of international economic integration.

Keywords: effect of trade creation, free trade area, agricultural sector, agricultural products, Ukraine, the EU.

Постановка проблеми. У своєму прагненні до європейської інтеграції Україна у 2014 р. підписала Угоду про асоціацію України з ЄС, яка набула чинності з 1 вересня 2017 р. Однак ще з 1 січня 2016 р. почала застосовуватися у повному обсязі економічна частина Угоди, а саме Розділ IV, який стосується створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та ЄС. Також з 3 квітня 2014 р. ЄС в односторонньому порядку почав застосовувати режим автономних торговельних преференцій для України, в рамках якого українським експортерам надавався доступ до ринку ЄС на умовах ПВЗВТ, що дало унікальну можливість вітчизняним виробникам переорієнтуватися на ринки ЄС згідно європейських технічних стандартів та вимог.

Продукція аграрного сектору була найскладнішою темою переговорів про створення зони вільної торгівлі, з огляду на, з одного боку, значну її частку у експорті та ВВП країни, а, з іншого боку, складніший доступ до внутрішнього ринку ЄС. Оскільки скасування імпорتنних бар'єрів при створенні зони вільної торгівлі не відіграло ключової ролі (більшість митних ставок вже до підписання Угоди були нульовими або на низькому рівні), то проблемним питанням як для вітчизняної влади, так і для експортерів можна визначити вимоги щодо запровадження та уніфікацію Україною близько 60% регулятивних норм законодавства ЄС, серед яких технічні, санітарні, фітосанітарні, митні та екологічні нормативні положення.

Загалом період, що минув з моменту набрання чинності Угодою про ПВЗВТ, можна вважати невеликим терміном, тим більше, що протягом 2020-2022 рр. на ситуацію на ринках впливали обмеження у зв'язку з пандемією КОВІД-19, а починаючи з лютого 2022 р. потрясіння та зміни на аграрних ринках пов'язані з військовим вторгненням РФ на територію України, тому на сьогодні ще не можна чітко говорити про те, як розвиватиметься торгівля аграрною продукцією у довгостроковій чи навіть середньостроковій перспективі. Але короткострокові наслідки лібералізації торгівлі України з ЄС вже тепер можна оцінити, виходячи не лише з теоретичних досліджень, а й з реальних ситуацій на аграрних ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем європейської інтеграції України, зокрема в частині Угоди про асоціацію України з ЄС, присвячено праці В. Андрійчука, І. Бураковського, В. Гейця,

В. Мовчан, В. П'ятницького та інших. Однак проаналізовані можливості, які надає Україні зона вільної торгівлі з ЄС, та оцінка її наслідки для українських виробників не повністю враховують особливості сільського господарства як особливо чутливого сектору у процесі лібералізації торговельно-економічних відносин. У дослідженнях висловлювалися як побоювання можливого виходу України на аграрний ринок ЄС [1], які вказували, що «позитивних ефектів угоди потрібно чекати ще довго» [2], так і висновки про позитивні торговельні ефекти для аграрного сектору України [3; 4]. Відтак з огляду на значні розбіжності результатів попередніх досліджень вбачається необхідним визначити ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС для аграрних ринків.

Формулювання завдань та цілей статті. Головними завданнями статті є оцінка та аналіз наслідків розвитку торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС у період до та після створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС, а також визначення статичних, тобто короткострокових, ефектів створення зони вільної торгівлі, серед яких основна увага звернена на дослідження ефекту створення торгівлі.

Виклад основного матеріалу. У світовому господарстві аграрний сектор України посідає одне з провідних місць і характеризується величезним потенціалом. За аналізований період обрані 2009–2019 рр., протягом яких аграрний сектор становив 10-12% ВВП України з 17% усього зайнятого населення країни. Зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією з кожним роком зростала і характеризувалася позитивним сальдо. У 2009–2019 рр. експорт української сільськогосподарської продукції в усі країни світу зріс більш ніж удвічі, а імпорт – приблизно на 7%. У 2018 році вартість експорту сільськогосподарської продукції зросла на 0,4% – до 15,9 млрд євро, а імпорту – на 12% – до 3,8 млрд євро (рис. 1).

Із створенням зони вільної торгівлі значення країн-членів ЄС як торговельних партнерів України щороку зростало. На ринку ЄС було реалізовано 33% українського експорту сільськогосподарської продукції (вартістю понад 5,6 млрд євро) та 53% усього її імпорту (вартістю понад 2 млрд євро) походило з країн-членів ЄС. Зазначимо, що зростання торгівлі відбувалося практично за всіма групами товарів аграрного сектору як в експорті, так і в імпорті. У 2018 році зменшення зафік-

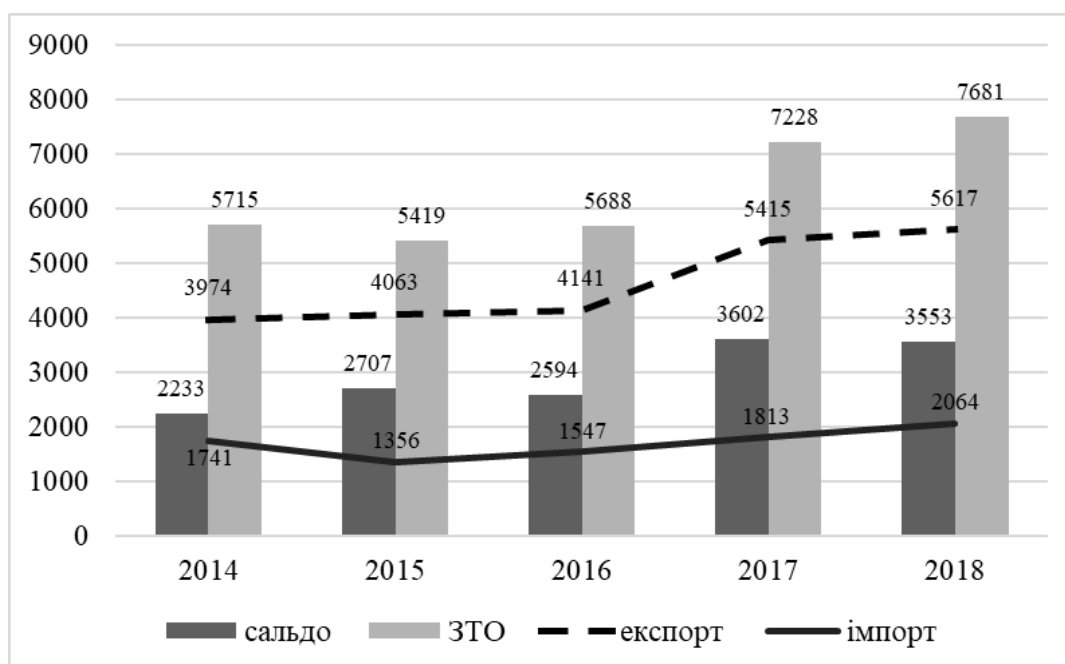

Рис. 1. Торговля сільськогосподарською продукцією України з ЄС у 2014–2018 роках, млн євро

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України та Евростату [5; 6]

совано лише в імпорті України з ЄС у групі фруктів та горіхів (на 17,8%), а в експорті – у групі жирів та олій (0 29,6%) та відходів харчової промисловості (на 4,2%).

Враховуючи той факт, що ЄС в односторонньому порядку відкрив свій ринок у квітні 2014 року, українські експортери отримали кращі умови для доступу до спільного ринку ЄС, а також додатковий шанс покращити якість товарів, які не відповідають технічним регламентам ЄС. З іншого боку, середні ставки митних зборів на імпорт сільськогосподарської продукції в Україні були нижчими за ті, що застосовуються в ЄС, і становили 11%, а у випадку імпорту з ЄС митні збори були ще нижчими. Така ситуація, беручи до уваги малу кількість українських нетарифних бар'єрів, означає, що вплив лібералізації в рамках зони

вільної торгівлі на експорт сільськогосподарської продукції ЄС є дуже обмеженим. Формування середніх тарифів ЄС на сільськогосподарську та харчову продукцію походженням з України у період з 2014 по 2026 рр. характеризується етапами зниження, що впливають із положень Угоди про зону вільної торгівлі (табл. 1). Угода передбачає, що протягом 10 років діючі імпорتنі мита на сільськогосподарську продукцію будуть скасовані Україною на 35,32% тарифних позицій, а Європейським Союзом – на 93,1% тарифних позицій і після 2026 р. становитимуть 0,24% у випадку товарів з груп 0-24 за номенклатурою УКТ ЗЕД. Це означає, що мита зберігатимуться лише на виняткові товари.

Відповідно до теорії міжнародної економічної інтеграції, у разі створення зони вільної

Таблиця 1

Лібералізація митних ставок ЄС на товари походженням з України

Середня митна ставка	На всі товарні групи	На товари аграрного сектору (групи 1-24)	На промислові товари (групи 25-99)
Діюча до створення ЗВТ	7,6	19,8	3,9
Діюча після створення ЗВТ	0,5	0,6	0,5
Діюча після 10-річного перехідного періоду	0,05	0,24	0

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [7]

торгівлі виявляються статичні (короткострокові) ефекти – ефект створення та ефект відхилення торгівлі.

Ефект створення торгівлі збільшує торговельні потоки між країнами, які отримують переваги від преференцій, що виникли в результаті лібералізації взаємного доступу до ринку [8].

Для вимірювання значення ефекту створення торгівлі прийнято такий метод на основі попереднього дослідження ефектів інтеграції [8; 9; 10]:

$$EC / IC = W \eta (t_1 - t_0) / (1 + t_0), \quad (1)$$

де EC / IC – створення експорту або імпорту;

W – зміна вартості експорту чи імпорту за період, що розглядається до базового періоду, %;

η – цінова еластичність попиту на товар, $\eta < 0$;

t_0 – мито до створення зони вільної торгівлі України з ЄС;

t_1 – мито після створення зони вільної торгівлі України з ЄС.

Показник більше 0 вказує на покращення торгівлі між країнами-членами зони вільної торгівлі, що спричиняє створення торгівлі.

Для проведення розрахунків у роботі використовувалися вартісні показники експорту та імпорту України з ЄС у 2014 та 2018 роках.

Ще одним показником, який використовується у дослідженні, є цінова еластичність попиту, що характеризує зміну попиту на товари під впливом економічних і соціальних факторів, пов'язаних зі зміною цін на товари, і показує конкуренцію між вітчизняними та іноземними виробниками в умовах коригування попиту [11], та розраховується за наступною формулою [12]:

$$\eta = \% \Delta D / \% \Delta P, \quad (2)$$

де $\% \Delta D$ – відсоткова зміна попиту на імпорт;

$\% \Delta P$ – відсоткова зміна імпортних цін.

Зміни митних ставок на сільськогосподарську продукцію розраховувалися на основі митних ставок, включених до Єдиного митного тарифу ЄС та до Митного тарифу України.

Ефект створення торгівлі (ТС) України з ЄС внаслідок функціонування зони вільної торгівлі розрахований як сума ефекту створення експорту України до ЄС та ефекту створення імпорту України з ЄС.

Аналіз, представлений у цьому дослідженні, проведено на основі даних Державної служби статистики України, Міністерства

економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України, Євростату. За основу поділу товарів на групи для проведення розрахунків за групами товарів взято Українську класифікацію товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), згідно якої групи 1-24 – продукція аграрного сектору, групи 25-99 – продукція сектору промисловості.

Ефекти лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС внаслідок укладання зони вільної торгівлі були проаналізовані науковцями та практиками з обох сторін. Результати проведених розрахунків свідчать про неоднорідність розподілу ефектів зони вільної торгівлі на окремі сектори української економіки: найбільші преференції від зони вільної торгівлі з ЄС отримують харчова промисловість та сільське господарство [13].

Враховуючи той факт, що аграрний сектор характеризується різноманітністю галузей і що в перші роки скасування інструментів захисту ринку лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією не викликала жодних негативних процесів у двосторонній торгівлі сільськогосподарською продукцією, то з метою виявлення короткострокових ефектів створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС було проведено дослідження щодо наявності чи відсутності ефекту створення торгівлі сільськогосподарською продукцією після скасування митних зборів в рамках зони вільної торгівлі. Для дослідження використані показники експорту та імпорту сільськогосподарської продукції України до/з ЄС.

Результати розрахунків за формулами 1 та 2 представлені в таблиці 2 і дозволяють зробити висновок, що функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС викликало ефект створення торгівлі як одного з ефектів міжнародної економічної інтеграції.

Так, лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією в рамках зони вільної торгівлі призвела до значного збільшення експорту України на ринок ЄС дерев та інших рослин, м'яса, овочів та кондитерських виробів – для цих груп товарів ефект створення експорту становив понад 100%; а також експорту продукції борошномельної промисловості, какао та різних харчових продуктів, фруктів і горіхів, живих тварин, молочної продукції, яєць та меду – ефект створення експорту становить понад 50%. Варто зауважити, що виявлене значне зростання експорту майже всіх вищезазначених груп товарів протягом аналізованого періоду було викликано

Таблиця 2

**Ефект створення торгівлі між Україною та ЄС
внаслідок зони вільної торгівлі (товарні групи 1-24 УКТ ЗЕД)**

Код СН	Експорт України до ЄС в базовому році, тис. євро	Імпорт України з ЄС в базовому році, тис. євро	η	Створення експорту, %	Створення імпорту, %	Створення торгівлі, %
01	282,2105	70235,81	0,70	62,32	-1,36	60,96
02	47267,89	161822	0,99	301,75	-2,62	299,14
03	8307,417	85516,9	0,92	81,32	0,69	82,01
04	63157,75	89848,92	0,90	51,74	0,49	52,23
05	5573,464	6869,675	0,80	-1,98	-6,30	-8,28
06	233,4119	42153,88	0,78	303,21	-7,38	295,83
07	21747,4	90666,02	1,07	261,17	-17,46	243,71
08	80816,1	124012	1,02	62,82	-10,49	52,32
09	2827,64	55290,8	0,77	7,05	2,55	9,60
10	1623389	242341,8	0,89	18,69	-11,46	7,23
11	9260,537	5505,949	0,79	98,48	14,31	112,79
12	836291,1	108769,8	0,90	20,43	3,68	24,10
13	293,3885	16347,61	1,67	-21,96	-7,04	-29,00
14	77461,42	35,74384	0,46	-24,10	4,37	-19,73
15	717770,8	66294,7	1,00	38,40	-4,07	34,33
16	2728,347	32966,31	1,17	5,77	0,39	6,16
17	18983,03	21881,25	1,10	215,24	17,22	232,46
18	23437,08	115570,4	1,10	92,81	9,40	102,21
19	26908,06	90551,86	0,79	112,61	5,23	117,84
20	143020,1	97647,75	0,76	-25,24	0,28	-24,96
21	20781,27	288484,3	1,02	88,71	-1,80	86,91
22	24309,81	179412,8	0,92	32,52	12,03	44,54
23	547953,9	162202,4	0,74	-8,60	0,07	-8,53
24	5247,75	83049,28	0,92	8,67	19,06	27,73

Джерело: власні розрахунки на основі даних [5; 6]

не лише скасуванням митних зборів внаслідок створення зони вільної торгівлі України з ЄС, а також ще двома ключовими причинами: по-перше, переорієнтацією вітчизняного експорту з ринків Російської Федерації та країн СНД на ринок ЄС внаслідок військових дій на сході країни та анексії Криму, по-друге, виконанням технічних, санітарних та фіто-санітарних вимог ЄС за аналізований період та отриманням українськими експортерами відповідних сертифікатів, що уможливило доступ до аграрного ринку ЄС.

Висновки. З проведеного аналізу випливає, що прагнення України до європейської інтеграції мали позитивний вплив на її зовнішньоекономічну діяльність, зокрема в аграрному секторі. Стан сільського господарства протягом досліджуваного періоду щороку покращувався під впливом уніфікації укра-

їнських вимог та правил із законодавством ЄС, а динаміка торгівлі аграрною продукцією між двома сторонами характеризувалася стійким зростанням. Угода про створення зони вільної торгівлі з ЄС дозволила українським експортерам отримати доступ до географічно близького великого платоспроможного ринку, швидко переорієнтувавшись з ринків країн СНД та особливо РФ. Понад третина усього сільськогосподарського експорту України та більш, ніж половина сільськогосподарського імпорту спрямовується до/з європейського ринку. У результаті дослідження виявлено, що, окрім ефекту переорієнтації торгівлі, присутній значний ефект створення торгівлі, який збільшує торговельні потоки між країнами-учасницями зони вільної торгівлі. Сторони отримують переваги від преференцій, що виникли в результаті лібе-

ралізації взаємного доступу до ринку, внаслідок чого збільшуються їхні торговельні потоки.

Підсумовуючи, можна відмітити, що виграш України від Угоди про ЗВТ у цілому є вищий, ніж ЄС. Також війна РФ проти України завдає значних збитків саме аграрному сек-

тору економіки, внаслідок чого скорочується виробництво, ускладнюються ланцюги поставок, зменшуються обсяги взаємної торгівлі, зростають ціни. Відтак саме військові чинники зумовлюватимуть усі подальші дослідження економічного розвитку та інтеграційних процесів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ukraina w strefie wolnego handlu. *Rzeczpospolita*. 2016. 01 stycznia. URL: <http://www.rp.pl/Gospodarka/301019995-Ukraina-wstrefie-wolnego-handlu.html>.
2. Ukraina wchodzi do strefy wolnego handlu z Unią Europejską: W co inwestować. 2015. URL: <http://wco-inwestowac.pl/ukraina-wchodzi-do-strefy-wolnego-handlu-z-unia-europejska>.
3. Brenton P. Trade policies in the EU and Ukraine: Implications for a free trade agreement. Prepared under EES Project UK 26: Study on the economic feasibility, general economic impact and implications of a free trade agreement between the European Union and Ukraine according to the Partnership and Cooperation Agreement. Brussels, 2000.
4. Horin N., Krzyżanowski J. Konkurencyjność ukraińskiego sektora rolno-spożywczego na unijnym rynku po utworzeniu strefy wolnego handlu UE-Ukraina. *Problemy Rolnictwa Światowego, Zeszyty Naukowe Szkoły Główniej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*. 2016. № 16 (1). P. 85–94.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Eurostat Comext – Statistical regime 4. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
7. Тарифна лібералізація в рамках вільної торгівлі з ЄС (інфографіка). Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2019. URL: me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c6fa09d2-ac6c-4ddb-9dc5-991e1f89d4f4&title=TarifnaLiberalizatsiiaVRamkakhVilnoiTorgivliZs-infografika.
8. Ambroziak L. Konsekwencje dla Polski utworzenia strefy wolnego handlu między Unią Europejską a Ukrainą / L. Ambroziak, M. Błaszczuk, T. Dąborowski i in. Raport OSW. Warszawa : Ośrodek studiów wschodnich im. Marka Karpia, 2019. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_swh_0.pdf.
9. Akram M., Rashid A. Trade Creation and Diversion Effects of the European Union. *Pakistan Journal of Applied Economics*. 2016. Special issue. URL: https://www.researchgate.net/publication/322554713_Trade_Creation_and_Diversion_Effects_of_the_European_Union.
10. Kandogan Y. Trade Creation and Diversion Effects of Europe's Regional Liberalization Agreements. *International Economic Journal*. 2009. № 23 (4). P. 591–615. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10168730903372257>.
11. Imbs J., Mejean I. Trade Elasticities. NY: American Economic Association, 2012. URL: https://www.aeaweb.org/conference/retrieveTradeElasticities_preview.pdf.
12. Osnach O. F., Zinkovska D. V. Methodological Approach to Determining the Price Range for Obtaining the Maximum Profit Level on the Basis of Price Elasticity. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*. 2018. № 30 (1). P. 132–135.
13. Shnyrkov O. I. The external and internal factors of the Ukraine – EU Association Agreement 2014. *International Relations, Economic Sciences Series*. 2013. № 2. P. 4–17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/135/116.

REFERENCES:

1. Ukraina w strefie wolnego handlu (2016). *Rzeczpospolita*, 01 stycznia. Available at: <http://www.rp.pl/Gospodarka/301019995-Ukraina-wstrefie-wolnego-handlu.html>.
2. Ukraina wchodzi do strefy wolnego handlu z Unią Europejską: W co inwestować (2015). Available at: <http://wco-inwestowac.pl/ukraina-wchodzi-do-strefy-wolnego-handlu-z-unia-europejska>.
3. Brenton, P. (2000). Trade policies in the EU and Ukraine: Implications for a free trade agreement. Prepared under EES Project UK 26: Study on the economic feasibility, general economic impact and implications of a free trade agreement between the European Union and Ukraine according to the Partnership and Cooperation Agreement, Brussels.
4. Horin, N., Krzyżanowski, J. (2016) Konkurencyjność ukraińskiego sektora rolno-spożywczego na unijnym rynku po utworzeniu strefy wolnego handlu UE-Ukraina. *Problemy Rolnictwa Światowego, Zeszyty Naukowe Szkoły Główniej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*, 16 (1), 85–94.

5. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Eurostat Comext – Statistical regime 4. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
7. Free trade tariff liberalization with the EU (infographic) (2019). Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. Available at: me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c6fa09d2-ac6c-4ddb-9dc5-991e1f89d4f4&title=TarifnaLiberalizatsiiaVRamkakhVilnoiTorgivliZs-infografika.
8. Ambroziak, L., Błaszczuk, M., Dąbrowski, T. I in. (2009) Konsekwencje dla Polski utworzenia strefy wolnego handlu między Unią Europejską a Ukrainą. Raport OSW, Warszawa, Ośrodek studiów wschodnich im. Marka Karpia. Available at: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_swh_0.pdf.
9. Akram, M., Rashid, A. (2016) Trade Creation and Diversion Effects of the European Union. *Pakistan Journal of Applied Economics, special issue*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/322554713_Trade_Creation_and_Diversion_Effects_of_the_European_Union.
10. Kandogan, Y. (2009) Trade Creation and Diversion Effects of Europe's Regional Liberalization Agreements. *International Economic Journal*, 23 (4), 591–615. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10168730903372257>.
11. Imbs, J., Mejean, I. (2012) Trade Elasticities. American Economic Association. Available at: https://www.aeaweb.org/conference/retrieveTradeElasticities_preview.pdf.
12. Osnach, O. F., Zinkovska, D. V. (2018) Methodological Approach to Determining the Price Range for Obtaining the Maximum Profit Level on the Basis of Price Elasticity. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, 30 (1), 132–135.
13. Shnyrkov, O. I. (2013) The external and internal factors of the Ukraine – EU Association Agreement 2014. *International Relations, Economic Sciences Series*, 2, 4–17. Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/135/116.